

ECONOMIA SOSTENIBLE?

Salvador Pueyo Puntí

Departament d'Ecologia, Universitat de Barcelona

“Sostenibilitat” és una paraula en greu perill de morir d'èxit. Mai a la història no s'havien reunit tants estats com en 1992 a Rio de Janeiro, i va ser per parlar de desenvolupament i medi ambient i per comprometre's a avançar en la via del “desenvolupament sostenible”. Es va fer evident que aquells problemes que podien semblar manies de grupúscles “radicals” eren seriosos, i molt. Malauradament, des del 1992 no han estat la política ni l'economia les que s'han impregnat de sostenibilitat, sinó la paraula “sostenibilitat”, la qual no ha parat de contaminar-se. Sense anar més lluny, hem vist balanços de gestió del govern català presentant sota l'epígraf de “desenvolupament sostenible” totes les obres públiques, per molt que poguessin ser tan antagòniques de la idea original de desenvolupament sostenible com el túnel de Bracons o el Pla Delta.

El cas és que, se'l plantegin com se'l plantegin les institucions, el problema és important. En el segle XX ha augmentat molt la nostra capacitat per produir béns i serveis necessaris per satisfer un seguit de necessitats humanes. No obstant això, al mateix temps s'han projectat cap al futur un seguit de costos ambientals que faran molt més difícil la satisfacció d'aquestes necessitats, especialment de les més bàsiques. És el cas de la degradació de sòls fèrtils, l'esgotament d'aqüífers, el col·lapse de les pesqueries, la pèrdua, fragmentació i degradació dels ecosistemes naturals (amb les seves funcions de subministrament de recursos, regulació ambiental, pol·linització de plantes conreades, reservori genètic...), la pèrdua de biodiversitat domèstica i natural, la resistència creixent de plagues i agents infecciosos als tractaments actuals, l'acumulació de contaminants, el canvi climàtic (amb conseqüències greus pel que fa a agricultura, abastament d'aigua, ecosistemes naturals, la continuïtat futura d'assentaments costaners i insulars amb centenars de milions d'habitants, malalties tropicals, esdeveniments meteorològics extrems...), l'afebliment de la capa d'ozó i les dificultats creixents per al subministrament de certs recursos energètics.

De moment, la majoria d'aquests problemes van prenent cos de manera gradual, però

és perquè tot just estan començant a manifestar-se. També s'esperen transicions sobtades. De fet ja se n'ha viscut alguna, com la catàstrofe que afectà les selves de Borneo el 1998. Es preveu que, si les coses segueixen igual, a partir de cert punt el canvi climàtic provocarà una ruptura ràpida dels patrons globals de circulació atmosfèrica i oceànica que posarà al límit la nostra capacitat d'adaptació. També es tem que en algun moment el canvi climàtic s'autoalimenta en desencadenar l'alliberament a l'atmosfera de grans quantitats de carboni que actualment estan emmagatzemades en els sòls o en els éssers vius. A més, tot just estem començant a comprendre com la pèrdua de biodiversitat pot afectar l'estabilitat dels agroecosistemes, dels ecosistemes naturals i de la biosfera en general. Malgrat la importància vital de qüestions com aquesta, tant l'esforç de recerca que s'hi dedica com el seu enfocament deixen molt a desitjar.

Al mateix temps que s'acumulen traves ambientals a la satisfacció de necessitats, segueix augmentant la població i s'estan desmantellant o avortant els mecanismes redistributius necessaris perquè aquestes opcions limitades de producció s'emprin d'acord amb l'interès general. Per tant les perspectives no són gaire bones, a no ser que hi hagi un canvi d'orientació substancial. Això no té perquè reflectir-se en un esfondrament futur en el producte interior brut (PIB), que suma les patates amb els telèfons mòbils. Aquesta possibilitat no es pot descartar, però també ens podríem trobar de nou amb una situació anàloga a la de les primeres etapes de la industrialització, en què un creixement econòmic nominalment elevat anà acompanyat d'una degradació en les condicions de vida del gruix de la població, com es pot apreciar avui dia en analitzar-ne les seves despulles.

En aquest article repasso breument, a partir d'un filtratge personal de les aportacions que hi ha a la bibliografia i també d'algunes idees pròpies, quin és el rerefons econòmic d'aquests problemes, què falla amb la teoria econòmica convencional i com s'hauria de replantejar.

L'economia i el pas del temps

Hi havia una vegada un agricultor que tenia un greu problema d'erosió, de manera que la seva collita potencial era cada any un 1% més baixa. D'altra banda, l'agricultor havia iniciat un seguit de millores en el seu sistema d'irrigació, que li havien de fer augmentar la collita un 5% cada any fins que el sistema estigués ben ajustat a les seves necessitats, al cap de quatre anys. Es va plantejar unes inversions per evitar l'erosió: no eren gran cosa i en pocs anys s'haurien amortitzat. El problema era que no tenia prou ingressos per invertir simultàniament en sòl i en irrigació, de manera que si començava per fer les reformes per prevenir l'erosió havia d'endarrerir tres anys les millores en el rec. Per quina de les dues inversions havia de començar? Doncs està clar que, si ho comptava a mig termini, li era més rendible començar per la inversió en irrigació, perquè l'augment de collita gràcies al millor rec compensaria amb escreix la pèrdua a causa de l'erosió. En canvi, a llarg termini resultava més rendible començar per combatre l'erosió. Un any de retard en la millora de la irrigació significava un any menys amb les beneficis que aquesta millora li havia d'aportar, i prou. En canvi, cada any de retard en adoptar les mesures contra l'erosió podia significar molts anys amb una collita una mica més baixa, perquè el sòl necessita molt més temps per recuperar-se que per perdre's.

Potser al nostre agricultor li preocupava prou el seu futur més allunyat i l'esdevenidor dels seus fills/es i néts/es com per concloure que, abans de res més, havia d'afanyar-se a combatre l'erosió. No obstant això, hi pot haver més complicacions. Posem que el dilema del nostre agricultor fos fruit d'una certa conjuntura que també afectés molts altres agricultors/es del seu entorn, amb els quals havia de competir en el mercat. Si una part d'aquests agricultors/es començava per millorar del rec, hi hauria un augment de producció que potser faria baixar els preus. De resultes, aquells/es que optessin per protegir el sòl no només haurien de fer front a un període transitori amb menys guanys, sinó que fins i tot tindrien pèrdues, i aquestes pèrdues podrien arribar a fer perillar la continuïtat de llurs explotacions. En aquest cas, la competència del mercat hauria fet prioritzar el mitjà termini sobre el llarg termini.

A la pràctica, el nostre agricultor no haurà de triar tan sols entre diferents opcions d'inversió dins de la seva pròpia explotació, sinó que tindrà també l'oportunitat d'invertir en activitats econòmiques d'altres persones. La forma més bàsica d'inversió és posar els diners en una llibreta d'estalvis. Pot ser que a l'agricultor no li surti a compte eliminar totalment l'erosió perquè li caldria invertir uns diners que se li multiplicarien més de pressa a

Entre la supervivència i la sostenibilitat. Petits agricultors-pescadors acostant-se amb les seves barques a un moll prop del mercat de Manaus (Brasil), per vendre els seus productes (Foto: J. Flos).

la llibreta. Per posar un altre exemple, és molt difícil que l'explotació comercial de fusta tropical es mantingui al llarg del temps, perquè normalment la taxa de renovació dels arbres tropicals és més baixa que els tipus d'interès: al propietari/a d'un terreny selvàtic li surt a compte transformar-los quan abans millor en diners, que es multipliquen més ràpidament, si més no per ara. D'aquesta manera, es reproduceix col·lectivament allò que li succeïa individualment al nostre agricultor. En períodes de creixement ràpid, però transitori i endarrerible, d'alguns sectors econòmics, el mercat desincentiva les mesures de conservació, la qual cosa pot tenir conseqüències negatives que després s'estenguin per períodes de centenars, milers o milions d'anys, segurament molt més enllà que els mateixos períodes de creixement.

El cas del nostre agricultor és un exemple molt benigne, perquè a la llarga la producció li haurà crescut menys del que hauria estat possible però li haurà crescut. També se li podia haver plantejat l'opció d'un creixement transitori que després dugués necessàriament a un declivi: per exemple, creixement per irrigació en excés, que acabés malmetent el sòl per salinització. De nou, la pressió del mercat podria haver fet molt difícil una estratègia encaminada

a evitar el declivi final, si l'època de creixement transitori era suficientment llarga per eliminar els competidors que no l'aprofitessin.

Tot això recorda una mica el que succeeix quan hi ha un abocament de fosfats a un llac: hi ha un creixement ràpid però transitori d'organismes senzills que fan un ús generós i ineficient d'uns nutrients que, temporalment, troben en abundància, i que desbanquen altres organismes més complexos i eficients que després trigaran molt a recuperar-se.

Aquests mecanismes no són pas els únics responsables de la degradació ambiental i la insostenibilitat, però són interessants perquè ens descobreixen defectes de fons en la lògica de l'economia convencional a l'hora de tractar el factor temps. A moltes cultures tradicionals, s'estableixen en l'àmbit col·lectiu uns horitzons temporals més llargs que no els que fan servir els seus integrants en l'àmbit personal. Amb això mostren més intel·ligència que no pas el plàncton dels llacs. En canvi, l'economia convencional té tanta fe en les bondats del mercat que recomana a les institucions públiques que valorin els beneficis futurs de tots els seus projectes, incloent els de conservació, prenent com a referència el tipus d'interès actual, tal com suposen que ho faria un individu en relació als seus propis negocis. D'això se'n diu fer un "descompte del futur" a una taxa igual al tipus d'interès.

És clar que no té sentit fer una inversió si hi ha una inversió alternativa més rendible, però, a part de molts altres problemes pel que fa a la relació entre rendibilitat mesurada en termes monetaris i benefici social real, cal tenir en compte que la rendibilitat de les coses depèn de l'escala temporal. En extrapolar les valoracions monetàries i els tipus d'interès actuals cap a un futur indefinit, l'economia convencional fa una assumpció de linealitat que només pot ser justificable per a lapsos de temps breus. Amb l'exemple senzill de l'agricultor queda clar que el món que ens envolta no és lineal, que allò que es rendible en una certa escala temporal no ho és en una altra, i que hi ha processos que tenen lloc a escales temporals molt diferents. Els economistes se sorprenen en constatar que la gent dona una certa prioritat a evitar pèrdues sobre tenir guanys: imbuïts dels seus models simplistes, no se n'adonen, entre d'altres coses, que l'ordre de les coses importa, i que hi ha un factor d'irreversibilitat que fa que, en la majoria dels casos, sigui més difícil recuperar una pèrdua (per ex., el sòl erosionat) que no pas endarreirir un guany (per ex., el sistema d'irrigació).

Si apliquem un descompte del futur del 5%, ens trobem resultats tan sorprenents com ara que, segons els criteris econòmics convencionals, no valdria la pena renunciar ara a un 1% del PIB per evitar uns costos 80 cops més grans per alguna catàstrofe ecològica d'aquí a

quaranta pocs anys. Com hem vist, això es fonamenta en la creença poc justificada que les conseqüències d'aquesta catàstrofe quedaran més que compensades gràcies a la multiplicació imparable d'aquest 1%. Alternativament, s'al·lega que el tipus d'interès reflecteix el valor que la societat dona als beneficis futurs, ja que és el preu que els bancs han de pagar perquè els seus clients/es no es gastin abans els seus diners. Aquest fet de donar menys valor als beneficis futurs s'explica per diversos factors, incloent la simple impaciència. A partir d'aquí, el raonament que es fa és quelcom com ara: si un home de 35 anys valora el seu benestar als 50 anys, un 75% del que valora el seu benestar actual (descompte del 2% anual) és per qüestió d'impaciència; aleshores també valorarà el benestar de la seva filla recent nascuda quan tingui la seva edat només un 50% del que valora el seu propi benestar actual, i el del seu nét un 25%, i a més, les institucions públiques tenen l'obligació d'actuar d'acord amb aquests barems que s'imputen al pobre pare, no pas segons els interessos futurs de fills/es i néts/es per dret propi.

A vegades s'acusa els ecologistes d'estar en contra del progrés o es parla de contraposició entre progrés i medi ambient. Normalment aquesta acusació està injustificada. Quan els ecologistes s'oposen a una certa activitat econòmica és perquè no la perceben com a un progrés real o bé perquè consideren que representarà un progrés a una certa escala temporal però un retrocés a una escala temporal més llarga. En canvi, l'economia convencional, en aplicar el criteri que s'ha assenyalat de descompte del futur, justificant-lo amb una visió massa simplista de la realitat o, el que és més greu, en donar per bo i indefinidament extrapolable el factor impaciència, sí que es pot dir que s'oposa al progrés.

Les mateixes institucions que fan més declaracions de fe en la teoria econòmica actual fan també un ús cada cop més quotidià d'expressions com "sostenibilitat" o "desenvolupament sostenible". La definició més coneguda de "desenvolupament sostenible", la de l'Informe Bruntland, és "desenvolupament econòmic que satisfà les necessitats de la generació actual sense comprometre la capacitat de les generacions futures per satisfer les seves pròpies necessitats". És una definició ambigua i hi ha grans problemes i discrepàncies en intentar concretar-la més, però el que està clar és que neix de la percepció d'un seguit de problemes als quals la teoria econòmica convencional no és capaç de respondre, i que no quadra de cap manera amb la idea d'optimització amb descompte del futur a la manera convencional. No obstant això, hi ha hagut un intent notori de fer entrar amb calçador la sostenibilitat en la teoria econòmica convencional. Ha estat a través

del que s'ha anomenat "sostenibilitat feble", que ha tingut ressò en certs cercles i es mesura regularment per a diferents països per part del Banc Mundial. Es comença per donar un valor monetari a totes les formes de "capital" de què disposa un país, incloent el capital natural, i se sumen. Un país serà feblement sostenible si cada generació deixa a la següent una quantitat no decreixent de capital. Una crítica bàsica a aquest plantejament és el fet que es pretengui agregar-ho tot en una mesura de tipus monetari. Des de l'òptica ecologista se sol preferir una "sostenibilitat forta" basada en una multiplicitat de mesures en lloc d'una de sola, i menys monetària.

La sostenibilitat feble no deixaria de ser insatisfactòria si, en lloc dels diners, fes servir una hipotètica mesura de benestar més realista. Les dues opcions amb què s'enfrontava el nostre agricultor de l'exemple inicial eren feblement sostenibles, perquè en cap dels dos casos no hi havia una minva de producció. No obstant això, en un dels casos es perdia irreversiblement l'opció d'uns increments futurs més grans. Un altre exemple podria ser el d'un país que emprés durant uns pocs anys energia nuclear. Això podria augmentar lleugerament el nombre de càncers per any, però aquest augment podria quedar emmascarat si, alhora hi ha una certa millora en el sistema sanitari o altres progressos que es considerin igual d'importants, de manera que el país seria feblement sostenible. Tanmateix, encara que el nombre de morts immediates fos reduïda, el nombre total de morts produïdes per any durant el període nuclear seria molt més elevat si també es compten les morts diferides per residus radioactius que, un cop generats, triguen centenars, milers o milions d'anys a desaparèixer. En ambdós casos (el de l'agricultor i, potser, el de les nuclears), s'haurà passat per un període en què s'haurà destruït més benestar (futur) que no pas se n'haurà generat, i en aquest sentit es pot considerar insostenible, malgrat que no hi hagi en cap moment una minva en el benestar immediat. Per tant, potser hauríem de considerar que, perquè es pugui parlar de desenvolupament sostenible, el que no ha de minvar no ha de ser el benestar en si ni el potencial per generar-lo de manera immediata, sinó el potencial per generar benestar en qualsevol moment del futur. Està clar que això no ho podem mesurar, però trobo que hauria de ser el criteri a interioritzar a l'hora de prendre decisions polítiques a partir d'un seguit d'indicadors que, per tenir alguna credibilitat, hauran de ser múltiples.

Què més falla amb l'economia

La idea de sostenibilitat té a veure amb el pas del temps i per això era important analit-

zar el tractament que es fa i el que caldria fer de les qüestions intertemporals des de la teoria econòmica. Però això no vol dir que els problemes del sistema econòmic i de la teoria econòmica actual pel que fa a sostenibilitat es deguin únicament ni principalment al tractament explícit que es fa del factor temps.

La teoria econòmica convencional sosté que el lliure mercat fa una gestió òptima dels recursos si se satisfan un seguit de condicions. La més important és que els únics elements que entren en joc siguin els agents que prenen part en el mercat i llurs propietats privades. Els economistes convencionals solen admetre que la realitat no és tan senzilla i que poden fer falta correccions del sistema, però no solen considerar que hagin de ser correccions gaire importants. Per contra, des de punts de vista crítics considerem que aquests factors que se surten de les assumpcions de partida sí que són molt importants i que, a més, encara que se satisfessin de debò les assumpcions, el lliure mercat seguiria sense funcionar de manera òptima.

En el cas de l'agricultor de la secció anterior, només entraven en joc els agents que participen del mercat i llurs propietats privades i, no obstant això, els resultats no eren òptims. Però encara haurien estat pitjors si en lloc de tractar-se d'agricultors/es que gestionen les seves pròpies parcel·les s'hagués tractat de pescadors/es que exploten un recurs compartit (la mar) sense altra regulació que la del mercat. En aquest cas, el pescador/a individual no treu cap benefici, ni immediat ni diferit, de contenir-se perquè l'explotació de peix sigui sostenible, per molt que potser sí que es beneficiaria si tots els pescadors/es pactessin una norma externa al mercat per mantenir l'explotació a un nivell sostenible (a no ser que la taxa de renovació de les espècies que més pesquessin fos inferior al tipus d'interès).

Posem un altre exemple molt quotidià. Quan es va en cotxe s'han de pagar unes certes despeses: bàsicament es paga pel treball i per les inversions monetàries que han fet falta per fabricar el cotxe i per extreure, transformar i distribuir el combustible (a més d'algun impost que no deu pas arribar a cobrir el cost monetari de fabricar les infraestructures viàries). El volum de cotxes que es fabrica i que circula i els preus de cotxe i benzina corresponen en principi a un "equilibri" entre oferta i demanda que s'estableix a partir de les negociacions suposadament lliures entre consumidors/es, treballadors/es, empresaris/es i inversors/es. Segons la teoria econòmica convencional, en aquest punt d'equilibri s'harmonitzen de manera òptima els interessos d'aquestes parts. Suposant que això fos cert, quedaria el problema que aquestes no són realment totes les parts implicades. En la negociació no hi ha entrat els ciutadans/es

que patiran més dificultats de mobilitat i més risc d'accident en haver-hi més cotxes en circulació, ni els que no gaudiran d'aire pur i podran tenir malalties respiratòries, ni els que patiran el soroll, ni la mainada que ja no pot jugar al carrer, ni els camperols/es africans que perdran collites pel canvi climàtic, ni els habitants de part de Bangladesh que ho perdran tot i hauran d'emigrar per la pujada del nivell del mar, ni els catalans/es que s'han especialitzat en turisme però el perdran quan l'òptim climàtic es desplaci més al nord, ni els gallecs/gues que han sofert l'accident del Prestige, ni els habitants del Delta del Níger o de l'Amazònia equatorial que perden la vida lluitant contra les petrolieres que fan que el seu entorn sigui inhabitable, ni els iraquians/es que veuen caure les bombes. Està clar que tot allò que va més enllà de les parts negociadores i llurs propietats té una gran magnitud, i que si els costos externs s'incorporeessin plenament per mitjà d'ecotaxes o de quotes hi hauria una alteració extraordinària en els preus i en els volums de producció.

Un dels motius pels quals l'ortodòxia econòmica considera òptim allò que surt del lliure mercat en unes certes condicions és perquè ignora la qüestió distributiva. Teòricament, el fet de valorar les coses en termes monetaris es basa en el fet que, quan més li interessa a algú una cosa, més disposat/da està a pagar. El problema obvi és que la disposició a pagar també depèn dels ingressos de cadascú. Realment és igual d'important un iot privat que una quantitat equivalent de diners invertida en vacunes per a nens/es d'un país amb pocs ingressos? No se sol explicar que els criteris de valor de l'economia ortodoxa parteixen implícitament de la decisió subjectiva de donar més pes a qui té més poder dins de la societat (sia per diferència de classe, o per diferència en el poder de decisió dins de les llars), en lloc de la decisió (igualment subjectiva, és clar) de donar el mateix pes a tothom. Per contra, es pretén que el criteri ortodox sigui objectiu i que fins i tot hagi de guiar les decisions de l'Administració pública, per molt que faci veure que treballa pel bé comú. Quan els economistes del Pannell Intergovernamental per al Canvi Climàtic de les Nacions Unides van voler avaluar els costos (externs, en aquest cas) del canvi climàtic, van haver de posar preu a les vides humanes: conseqüentment amb els criteris ortodoxos, van valorar quinze cops més una vida del "Primer Món" que una del "Tercer Món". A més, la desigualtat no és una contingència del món actual que pugui desaparèixer en una economia del futur que segueixi estant basada en el lliure mercat: el diner crida diner, i estudis recents, que curiosament s'estan publicant més a revistes de física que d'economia, mostren que, si es deixa actuar els processos mul-

tipicatiu del "lliure" mercat sense controlar-los, es generen unes proporcions característiques entre rics i pobres, que corresponen a una situació de profunda desigualtat. Per tant, si el medi ambient passés a ser "intern" al mercat però no hi haguessin alhora mecanismes igualadors, seguiríem contemplant la pèrdua de béns naturals necessaris per satisfer necessitats bàsiques a canvi de capricis consumistes. No entrarem aquí en la qüestió molt bàsica de la mesura que s'ha de tenir en compte també el benestar dels éssers no humans en definir els criteris de valor, a més d'igualar el pes que es dona a cada humà.

L'ortodòxia econòmica també ignora el fet que molts dels desigs que es posen de manifest en el mercat no vénen donats a priori, sinó que estan condicionats pel mateix procés econòmic i social.

Els punts que hem enumerat per ara en aquesta secció, a més de tenir interès per dret propi, ens permeten completar la crítica al descompte del futur convencional. Els sectors en creixement actiu i amb una elevada rendibilitat monetària, que desincentiven la conservació, acostumen a deure una part molt gran de la seva rendibilitat al fet de no haver incorporat costos externs com ara l'emissió de CO₂, al fet d'estar adreçats a sectors socials d'alt poder adquisitiu, i/o a campanyes publicitàries que han creat necessitats abans inexistents.

Una altra qüestió molt complexa però que val la pena esmentar és la manera en què un cert entorn econòmic condiciona la natalitat. Està clar que un dels problemes clau de sostenibilitat és el creixement demogràfic. Hi ha certs atributs d'una economia centrada en el lliure mercat que fomenten aquest problema, en transformar els fills/es en una inversió rendible i sovint indispensable a molts països del món: l'absència de sistemes públics de jubilació, que fa que els fills/es siguin la clau per a la supervivència en la vellesa; l'absència d'educació pública i obligatòria, que fa que ja molt abans de la vellesa els fills/es representin ingressos a més de despeses; així com l'absència de serveis públics de planificació familiar, que fa molt més difícil evitar tenir-los. També hi tenen molt a veure, és clar, altres qüestions sense una relació tan directa amb el fet en si que el sistema econòmic estigui o no centrat en el mercat, com són la desigualtat de gènere, les inèrcies culturals pronatalistes, la ruptura de mecanismes culturals de control de la natalitat sense suplir-los per altres de nous, i l'element, altrament positiu, que ve donat per la reducció en la mortalitat infantil. Tot i que, a diferència de molts altres problemes de sostenibilitat i del que succeïa en altres èpoques, el problema del creixement demogràfic no es pot atribuir avui dia directament als països d'ingressos elevats, sí que s'ha de remarcar que aquests països exercei-

xen un control molt fort sobre la resta de països tot forçant-los a adoptar polítiques econòmiques neoliberals, i per tant hi tenen una responsabilitat indirecta.

Per últim, cal deixar clar que no tot el problema és el mercat, ni molt menys. Les institucions públiques, que idealment haurien de compensar les mancances del mercat, sovint executen polítiques que encara n'empitjoren els efectes, en part perquè aquestes institucions estan sotmeses a la pressió i tenen connexions directes amb certs grups d'interès. Algunes de les actuacions amb més impacte ambiental són grans infraestructures fetes amb diner públic, com ara carreteres, aeroports, ports, vies de tren d'alta velocitat, embassaments, transvasaments... La meitat del pressupost de la Unió Europea l'absorbeix un sistema descontrolat de subvencions a l'agricultura (que ara s'està intentant reformar en certa mesura) que premia la sobreproducció insostenible i ambientalment destructiva d'aliments de qualitat dubtosa per part de grans empreses i terratinents, en detriment dels petits camperols/es de dins i fora d'Europa i tot allò que representen.

Globalització i sostenibilitat

El mercat per si mateix no condueix a un desenvolupament sostenible. Tradicionalment s'ha assignat als governs la responsabilitat de corregir allò que no funciona bé del mercat, i a més és en l'àmbit de govern i inferior (molt menys en un àmbit superior) que hi sol haver mecanismes parcials de participació democràtica que, en principi, haurien d'orientar-los a l'hora de decidir aquestes correccions. No obstant això, és molt difícil regular l'economia quan el sistema econòmic funciona a una escala superior a la que funcionen els mateixos governs. És difícil posar restriccions als inversors/es en nom del bé comú quan aquests poden traslladar les seves inversions a un altre país com a resposta, i també establir regulacions que encareixen uns productes determinats quan hauran de competir en el mercat amb productes d'importació per als quals, segons estableixen els acords comercials internacionals i l'Organització Mundial del Comerç, el país importador no té permès establir cap filtre d'acord amb la manera en què han estat produïts. Per tant, difícilment serà viable plantejar grans modificacions en el sistema econòmic en la via de la sostenibilitat i la justícia social en un país atés si, alhora, no es busquen aliances internacionals per reconduir la globalització que estem vivint actualment. Alguna forma d'integració global pot ser positiva per al desenvolupament sostenible, però difícilment ho serà quan el que es fa és fusionar els mercats sense posar en comú també mecanismes de regulació de base

democràtica que vagin més enllà dels actuals, que es limiten a garantir (i expandir) els drets de propietat i a establir les regles de joc del lliure mercat cada cop en més àmbits. A més, el procés de liberalització no té lloc al mateix ritme en tots els aspectes, sinó que es duu a terme d'una forma esbiaixada que, un cop més, empitjora els efectes del mercat en lloc de corregir-los, en prioritzar les mesures que beneficien els països d'ingressos alts sobre els que els tenen baixos. Per exemple, s'obliga a tots els països a obrir una certa quota del seu mercat als productes agrícoles d'altres països (més mercat), sense, alhora, impedir la interferència que els països d'ingressos alts fan sobre el mercat en subvencionar les seves pròpies produccions (no més mercat).

En els darrers anys s'han anat posant sobre la taula un seguit de propostes per establir regulacions de tipus social i ambiental a escala supraestatal, per exemple donant l'opció als països de no importar productes que no compleixin uns certs barems en aquests aspectes. De totes maneres, s'ha de fer una distinció molt subtil entre diferents propostes d'aquest estil. Mentre que n'hi ha de basades genuïnament en la recerca del bé comú, d'altres tan sols amaguen l'interès dels països d'ingressos alts a donar avantatge als seus propis productes a força d'exigir als altres països unes condicions que no podran aplicar per manca de recursos econòmics, de manera que, paradoxalment, aquestes mesures beneficiarien els països d'ingressos alts, que són els principals responsables dels problemes en qüestió. Un marc regulatori just hauria de permetre limitar les importacions per motius socials o ambientals, però amb criteris que fossin molt neutres en relació al nivell d'ingressos de cada país (per exemple, no és el mateix exigir un cert nivell salarial en termes absoluts que exigir que una certa proporció del preu del producte vagi als treballadors/es). Alhora, caldria establir mecanismes de compensació internacional pels costos externs de les activitats econòmiques i per l'ús de recursos comuns. Idealment s'hauria d'anar encara més enllà i donar un avantatge sistemàtic als països de menys ingressos (no necessàriament permetent-los exportar més, també pot ser permetent-los restringir més les seves importacions de països d'ingressos alts) per compensar els mecanismes de mercat que tendeixen a generar desigualtat, amb raó de més si es té en compte el deute ecològic i social contret pels països d'ingressos alts envers els d'ingressos baixos al llarg dels segles de l'època colonial i postcolonial.

Un altre aspecte molt important de la globalització és el paper que hi juguen el Fons Monetari Internacional (FMI) i el Banc Mundial (BM), institucions d'àmbit global però controlades pels països de més ingressos, ja que el dret a

vot es decideix d'acord amb la renda. L'FMI redacta programes econòmics ultraliberals per a cada país d'ingressos baixos, i els obliga a aplicar-los sota amenaça d'impedir-los l'accés a finançament internacional, sense el qual el deute extern financer permanent que se'ls assigna els duria a la bancarrota. El BM col·labora en la imposició d'aquests programes i finança projectes concrets, incloent grans infraestructures amb un impacte ambiental i social considerable. Els països d'ingressos baixos difícilment podran optar per la via del desenvolupament sostenible ni prendre cap decisió democràtica important sobre el seu propi futur mentre estiguin sotmesos a aquests mecanismes i d'altres d'encara més dràstics (com ara l'amenaça d'intervenció militar).

Alguns dels problemes de la globalització es reproduïen a escales més reduïdes. En el nostre propi país veiem com hi ha un procés d'urbanització descontrolat que ens perjudica col·lectivament, però que és difícil de gestionar des dels ajuntaments perquè estan en competència entre si pels ingressos que obtenen a partir de les activitats que es desenvolupen en els seus termes municipals.

Refer l'economia, entre l'ordre i el caos

En aquest article he manifestat reiteradament la posició que el "lliure" mercat sense més no és òptim en un seguit d'aspectes, ni tampoc les polítiques que actualment se segueixen des de les institucions. Quina és l'alternativa?

Podríem imaginar un món molt més ordenat que l'actual. "Sostenibilitat" voldria dir estacionarietat en quasi tot. Els fluxos d'energia i de matèria serien constants, els boscos i els camps es mantindrien indefinidament en unes certes ubicacions i cada espècie vivent tindria una població estacionària. El funcionament de l'economia estaria optimitzat en tots els aspectes, gràcies a una planificació detallada que seria elaborada racionalment i duta a terme amb diligència sota la direcció d'una estructura jeràrquica rígida. El problema és que un model així està tan allunyat de la natura tal com sempre ha funcionat que és difícil de creure que fos realment sostenible, si tenim en compte que la capacitat d'un sistema per persistir al llarg del temps no depèn tan sols el fet que quadrin bé les entrades i les sortides d'energia i de materials, sinó també de la manera en què està organitzat.

La biosfera (la capa viva del planeta) no ha deixat de canviar d'ençà que sorgí la vida. De tant en tant hi ha catàstrofes, moltes de petites, poques de molt grans, que són inherents al seu funcionament. L'intent d'"ordenar" el Park de Yellowstone eliminant-ne tots els incendis, fins i tot els naturals, va posar la base perquè el 1988 acabés havent-hi un incendi

d'una magnitud sense precedents. Fixem-nos també com, encara que cada ecosistema estigui dominat per unes poques espècies, sempre n'hi ha moltes més en petits contingents: la majoria semblen supèrflues, "innecessàries", però cal que n'hi hagi. Moltes vegades, quan una fluctuació ambiental perjudica una espècie, n'hi ha alguna altra que en surt beneficiada i la reemplaça, de manera que les magnituds globals com la massa viva total del sistema o la seva producció canvien poc al llarg del temps, gràcies al fet que la població de cada espècie concreta sí que canvia. La biosfera no podria ser una estructura tan ordenada i optimitzada per a certes funcions com un animal, perquè les funcions que mantenen un animal viu estan repartides d'una manera tan especialitzada entre diferents peces que, segons quina falla, l'animal mor. La biosfera no té perquè arribar a morir mentre no s'apagui el Sol, perquè té tantes peces redundants i supèrflues que una o altra sempre tira. Fins i tot pot mantenir en el seu si estructures tan ordenades com els animals, nosaltres inclosos, perquè mentre una mor una altra s'està reproduint.

En certs àmbits científics està prenent cada cop més força la sospita que la complexitat de la vida només pot existir entre l'ordre i el desordre. Si impera el desordre està clar que no pot existir cap mena de complexitat, no pot haver-hi res d'interessant. D'altra banda, si el sistema està massa ordenat pot perdre la capacitat de reaccionar davant dels canvis que tinguin lloc en el seu ambient o en el seu propi si, pot perdre la capacitat d'adaptar-se, tornar-se fràgil i finalment esfondrar-se en bloc.

Per això el desenvolupament sostenible no ha de pretendre que cadascun dels elements de la natura romangui invariant al llarg del temps, no pot pretendre convertir-ho tot en un gran zoo, ha de deixar que la natura canviï, fins i tot que pateixi catàstrofes, mentre es mantingui en els seus trets essencials i, potser, en aquells que considerem més desitjables, sempre i quan no els definim amb gaire detall.

És encara molt més delicada la qüestió de saber en quina mesura aquests raonaments es poden estendre al funcionament de la societat humana en si, i què comporten a la pràctica, però m'aventuraré a manifestar-me en aquestes qüestions tan difícils, en el benentès que estic especulant.

No crec que una economia pugui estar totalment planificada. Ha de tenir marge per adaptar-se espontàniament a circumstàncies canviants, i no hi ha d'haver mai tanta especialització perquè hi hagi peces concretes del sistema que es facin indispensables. S'ha de reconèixer que el sistema econòmic actual, malgrat els seus inconvenients greus en altres aspectes, sembla complir amb aquestes pre-

misses. No és estrany, el fet és que funciona i sembla difícil de transformar, i hem de començar per acceptar aquests fets i buscar-ne les raons. Això no vol dir que sigui l'únic sistema possible que compleixi les premisses. Cal forjar un sistema que sigui flexible i adaptable, però sotmès a restriccions perquè aquesta flexibilitat no es projecti en forma de grans desigualtats, i perquè d'aquest sistema no en surtin danys greus i irreversibles en l'entorn que el sustenta. Si repassem la bibliografia amb aquests ulls nous veiem que hi ha molts autors/es que han imaginat sistemes que podrien ser com el que descrivim. Per exemple, l'economista ecològic Hermann Daly escrivia sobre un sistema de mercat sotmès a regulacions de la mena que dèiem. Hi hauria un marge definit en els ingressos possibles, prou estret per no trobar-nos amb diferències de classe però prou ampli perquè hi hagués un cert incentiu a actuar segons els senyals del mercat. Alhora, hi hauria unes quotes definides en el consum de cada tipus de recurs, en l'emissió de cada tipus de contaminant i en altres impactes, quotes que es podrien comprar i vendre lliurement. Tot i que cal estudiar molt més si realment funcionaria, l'expectativa optimista és que s'afavoririen maneres de fer que representarien un ús força eficient dels recursos per satisfer unes necessitats i preferències socials expressades a través d'un mercat poc distorsionat per les desigualtats, que el que s'estendria serien les maneres de fer en si i no les empreses d'uns pocs propietaris, i que aquestes maneres de fer es renovarien espontàniament en canviar les circumstàncies.

En un model com el que acabo de descriure, la següent pregunta és qui s'encarregaria de fer efectives les restriccions. En consonància amb el que hem dit fins ara, no podem pensar en una estructura monolítica. Més aviat hauríem de pensar en institucions múltiples, amb funcions parcialment redundants, amb una forta base democràtica, i amb un bon marge de llibertat perquè sorgissin un i altre cop moviments socials que impulsessin la renovació de les institucions imperants cada cop que derivessin cap a pautes de funcionament que les apartessin de les seves missions originals.

Els primers èxits de la revolució industrial van donar un gran prestigi a l'enginyeria. Per això va tenir una gran credibilitat la idea que una societat ordenada com una màquina permetria superar les injustícies socials alhora que es maximitzaria la productivitat econòmica. En el moment que hom va creure que existia una alternativa viable al sistema imperant, grans masses es van aixecar a lluitar amb totes les seves forces per canviar les coses, i grans porcions del nostre món van esdevenir socialistes. Malauradament, l'apli-

cació de criteris d'enginyer a la natura va provocar catàstrofes ecològiques com ara la del Mar d'Aral, que no tenen res a envejar a les que devem al capitalisme. L'aplicació dels criteris d'enginyer a la societat potser va crear uns governs i unes burocràcies que havien de derivar cap a les seves funcions inicials, que havien de ser inestables, i que havien d'enfonsar-se. Només podem dir "potser": no tenim base empírica, ja que, d'altra banda, aquest sistema diferent va aguantar 70 d'anys d'enfrontament amb la potència més poderosa que mai ha existit, i no sabem en quina mesura hem d'atribuir els seus problemes a causes internes.

Cal estudiar molt més aquestes qüestions, i potser podrem assegurar amb molta més certitud que no pas ara que un altre món és possible, però que no serà un món ordenat com una màquina, sinó un món a cavall entre l'ordre i el desordre com sempre ha estat, però diferent. Una de les forces més grans contra la mobilització és la manca d'objectius clars, ben fonamentats i que es percebin com a assolibles. Això no és excusa per no lluitar contra les injustícies socials i contra la destrucció ecològica que amenaça el nostre futur, perquè sabem que victòries parcials sí que les podem aconseguir. Alhora, cal anar estudiant amb rigor, i experimentant localment, fins on podem arribar i com ho hem de fer, i potser trobarem que podem arribar molt lluny i aleshores hi haurà prou persones disposades a fer-ho. Potser també trobarem que aquesta lluita no ens durà a una mena de redempció final, sinó que haurà de seguir indefinidament per mantenir un món molt més acceptable que l'actual, però que sempre tindrà problemes per resoldre, i en què qualsevol encarnació gaire concreta dels ideals de fons acabarà caient o pervertint-se (d'això no se n'escapen ni les paraules, com "sostenibilitat"...). Sense fer-ho explícit, els moviments socials semblen aproximar-se cada cop més a aquesta manera de veure les coses.

Per a més informació:

- DALY, H.E. (1991). *Steady-State Economics*, 2nd ed. Island Press. Washington.
- MARTÍNEZ ALIER, J. (1994). *De la economía ecológica al ecologismo popular*, 2a. ed. Ed. Icaria. Barcelona.
- MARTÍNEZ ALIER, J. (1999). *Introducció a l'economia ecològica*. Ed. Rubes i Dept. de Medi Ambient de la Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- PUEYO, S. (2003). *Irreversibilitat i criticalitat a la Biosfera*. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona (<http://tdcat.cesca.es/TDX-0723103-113144/index.html>).

